

INSTITUTIONEN FÖR LITTERATUR,
IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Gudsupplevelsens värde i herrnhutiska livslopp mellan 1743 och 1864

The Value of a Divine Encounter in Moravian
Memoirs

From 1743 to 1864

Benjamin Wolfbrandt

Termin: VT19

Kurs: RT1400 ,
Religionsvetenskap och
teologi, examensarbete för
kandidatexamen 15 hp

Nivå: Kandidat

Handledare: Martin Berntson

Abstract

This paper is compiled of memoirs, from six individuals within the Moravian Church, between 1743 and 1864, and they are being analyzed to understand how these individuals valued a divine encounter. The purpose of this paper is to see how individuals within a tradition, that advocates the need for a subjective divine experience, are affected by this tradition's emphasis on subjective experiences. These individuals lived within the tension of three different Lutheran traditions, Orthodoxy, Pietism and the Moravian Church. In order to help explain how these individuals valued the "subjective religious experience" I have placed their memoirs within a theoretical framework built around these three traditions. In order to achieve this aim, I have formulated four questions:

1. In these Moravian memoirs how were the "subjective religious experiences" valued?
2. How did they describe these experiences?
3. According to their memoir, how did the religious experience effect the individual's life?
4. Can I identify any negative consequences in the individual's life caused by the emphasis of a "subjective experience" from the tradition they were in?

I have discovered, within the memoirs, that they considered a "subjective religious experience" to be crucial for their assurance of salvation. Quite often their theology contributed to a lot of anxiety and pressure for the individual. Having said this, they also appreciated/valued the experiences they received, higher than anything else, and regarded them as life changing.

My paper starts with describing the historical background of these traditions and explaining the theoretical framework of the memoirs. I then analyze the memoirs and focus on how they describe the divine encounter and the feelings and emotions connected to their assurance of personal salvation. I then discuss their view's in relation to the theoretical framework of the three established Lutheran traditions of their time. From the analyses and the discussion, I then draw my conclusions about how the tradition of the Moravian Church's emphasis on "subjective religious encounters" have affected their members.

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	1
1.1 Syfte & frågeställningar.....	1
1.2 Metod.....	2
1.3 Tidigare forskning.....	4
1.4 Material.....	6
1.5 Beskrivning av huvudmaterial.....	8
1.5.1 Johan Sandqvist.....	8
1.5.2 Thomas Langballe.....	9
1.5.3 Christian Gälher.....	9
1.5.4 Christian Malmström.....	9
Johan Holmberg 1.5.5.....	9
1.5.6 Andreas Warnke.....	10
1.6 Historisk Bakgrund.....	10
1.6.1 Herrnhutarna.....	10
1.6.2 Beskrivning av ortodoxin.....	11
1.6.3 Beskrivning av pietismen.....	12
1.7 Teoretiskt ramverk.....	13
2 Analys.....	18
2.1 Johan Sandqvists livslopp 1766 – 1786.....	18
2.2 Thomas Langballes livslopp 1762 – 1826.....	20
2.3 Christian Gälhers livslopp 1782 – 1821.....	22
2.4 Christian Malmströms livslopp 1746 – 1824.....	24
2.5 Johan Holmbergs livslopp 1743 – 1785.....	26
2.6 Andreas Warnkes livslopp 1767 - 1864.....	26
3 Diskussion.....	28
4 Slutsatser.....	31
Käll och litteraturförteckning:.....	33
Källor.....	33
Litteratur.....	33

1 Inledning

Det finns idag närmare 65 000 herrnhutiska livslopp arkiverade på olika ställen i världen. Dessa handskrivna livslopp beskriver enskilda personers livsberättelser, vad de har varit med om, hur deras tro har sett ut och vad som har varit viktigt och avgörande för dem. Dessa livsberättelser är en historisk guldgruva från en tid då världen allt mer individualiserades, utvecklades och formades till ett modernare samhälle. Från att teologin, under ortodoxins storhetstid, ansetts höra hemma vid de teologiska lärosätena och inom det så kallade lärarståndet, till att också diskuteras i små grupper av privatpersoner inom pietismens rörelse. I grova drag tycks ortodoxin förespråka dogmatik och rätt lära, medan herrnhutarna och pietismen betonar den personliga upplevelsen av Gud och överlåtenheten till honom. De herrnhutiska livsloppen är väldigt spännande källor, då vi i dessa kan läsa hur människor under 1700- och 1800-talen, i egna ord och tankar påverkades av en tradition som förespråkade den subjektiva erfarenheten. Genom förståelsen av den lutherska ortodoxins relation till subjektiva erfarenheter samt den pietistiska rörelsens betoning av detsamma kan vi tydligare förstå livsberättelserna i sin egen kontext.

1.1 Syfte & frågeställningar

Syftet med min uppsats är att undersöka hur individerna, vars livslopp jag har granskat, beskriver hur de har påverkats i förhållande till frälsningsvisshet, utav en tradition som förespråkar subjektiva gudsupplevelser. För att kunna förstå betydelsen av subjektiva gudsupplevelser inom livsloppen kommer jag att ställa dessa i relation till hur sådana upplevelser inom tidigare forskning förklaras ha värderats inom luthersk ortodoxi, pietism och herrnhutisk tradition. Den generella bilden av dessa värderingar utgör också min teoretiska ram, vilken närmare utreds nedan.

För att kunna besvara mitt syfte ställer jag följande frågor till mitt huvudmaterial: Hur värderades den subjektiva upplevelsen inom de herrnhutiska livsloppen som jag har granskat? Hur beskrevs dessa upplevelser? Hur påverkade den subjektiva upplevelsen individens liv enligt dennes livsberättelse? Har traditionens betoning på den subjektiva erfarenheten någon påverkan på personens välmående?

1.2 Metod

Mitt huvudsakliga material består av sex herrnhutiska livslopp från 1743 till 1862. På grund utav den stora volymen av livslopp som finns samlade, har jag varit tvungen att göra flera urval för att på så sätt kunna begränsa arbetet till storleken på uppsatsen och det tidsspann jag har på mig till att transkribera och analysera dem. Jag valde att begränsa mig till livslopp som var skrivna på svenska då det fanns ett mindre antal sådana, samt att de skulle underlätta mitt arbete, då jag har lättare för gammal svenska än gammal engelska. Här är det värt att notera att alla livslopp jag använt mig av inte är skrivna av svenskar men är skrivna på svenska. Flera av personerna levde i olika länder under sin livstid och är därför inte enbart präglade av ett lands specifika tradition inom den herrnhutiska rörelsen. Detta ser jag som något positivt då ett sådant tillvägagångssätt har potential att ge en bredare bild av den herrnhutiska traditionen, än om mitt urval enbart varit hämtat ifrån Sverige.

För att undgå att behöva driva en diskurs angående skillnader mellan män och kvinnor i tiden, vilket jag tror hade varit svårt att undvika, valde jag att enbart använda mig av mäns livslopp. Det valet gjorde jag utifrån en förutfattad mening att det var troligare att männen kunde röra sig mer självständigt inom både kyrkan och samhället. Jag trodde därför att det skulle kunna leda till att personen i fråga skulle vara mer öppen med hur han levt sitt liv innan han blev "pånyttfödd", vilket i sin tur skulle ge en större skillnad i hans livsstil. Efter det hade jag fortfarande närmare femtio livslopp till hands, så jag gjorde ytterligare ett urval då jag sållade bort alla dem som inte uppgav både födelsedatum och dödsdatum. Livsloppen skulle nedtecknas i slutet av livet, och efter personens död skulle en annan person beskriva dennes sista tid. Med livslopp utan dödsdatum kunde jag inte utesluta att personen fortsatt utveckla sin egen självförståelse och därav ångrat det som skrivits. Efter att ha sett över det som fanns kvar efter mina tidigare urval gjorde jag ytterligare ett sådant, då baserat på mellan vilka år de var skrivna och livslängd på personen samt längden på livsloppet. Många föll bort på att det endast var ett par sidor långa vilket jag ansåg var för kort för att ge en djupgående beskrivning. Andra föll bort på grund av personens korta livslängd då jag ansåg att en längre livslängd ger större förutsättningar att hitta det jag söker med så pass begränsad tid. Till sist valde jag även att sortera bort dem som var födda på tidigt 1700-talet då jag hellre var intresserad av berättelser från en tid då det fanns en mer etablerad

tradition, eftersom herrnhutarnas mer organiserade verksamhet inte började förrän efter 1727.

Databasen som jag använt mig av, <http://moravianlives.org/>, ger flera alternativa sökmeter. Du kan göra urval efter länder, språk, kön eller arkiven som originaltexterna finns i. Det finns också en kartfunktion som hjälper sökaren att se herrnhutarnas spridning över världen. När jag har gjort mina sökningar har jag slagit på alla texter som finns tillgängliga på svenska. Då har jag fått upp olika namn och årtal och under varje namn finns deras livslopp inskannade som fotografier av de handskrivna texterna. Det går att transkribera dem på deras webbsida, men då webbsidan ofta hänger sig eller krånglar på olika sätt valde jag att hämta hem bilderna och göra transkriberingen i egna dokument.

Efter att jag har gjort mitt urval behövde dessa transkriberas, då de är handskrivna på svenska ifrån 1700-1800-tal. För att kunna förstå dem och processa dem behövde jag därför skriva av dem vilket tog väldigt lång tid då de till slut hamnade på ca 19 000 ord, och jag fick ofta lägga lång tid på att försöka tyda olika meningar och ord. Efter att jag hade transkriberat sju livslopp ansåg jag att jag hade tillräckligt med material för att kunna dra mina slutsatser. Av dessa sju har jag bara använt mig av sex i mitt material då den sjunde, som handlade om Christian Jaeschke, var skriven av en anonym person i berättande form. Det var alltså inte hans egna tankar som återgavs, utan en utomstående person som beskrev hans yttre liv, med främst fokus på hans musikaliska begåvning. Hade texten varit skriven av honom själv hade det varit av största intresse att han inte ens nämner någon subjektiv gudomlig upplevelse, men med tanke på att det inte är det, utan bara hans liv i generella drag tillförde den ingenting till min granskning och blev därför utelämnad.

Efter att transkriberingen var klar behövde jag börja processa själva texten. Ett särskilt fokus riktades mot allt som var relaterat till frälsning, gudsupplevelser och känslor rörande detta. Jag har inte utgått ifrån några särskilda sökord i texterna, utan en del av min analys har varit att försöka läsa ut vad de själva värderade som ett gudsmöte eller känslor angående deras frälsning i texten. Jag har inte granskat känslorna i texten i stort, utan bara de jag kan se är kopplade till personens tro. Vad som klassas som en gudsupplevelse är inte alltid lätt att definiera, inte ens i livsloppens egen kontext. Det kan också skilja sig från person till person, men jag har försökt hitta de tillfällen som personerna själva beskriver, kopplad till deras egen tro, som gudagivna upplevelser. För vissa kunde det vara en syn eller plötslig insikt,

medan för andra kunde det vara ett bibelord som de ansåg var Guds direkta tilltal. Detta gjorde jag för att på så sätt kunna se hur personen själv värderade en upplevelse, hur han mådde, tänkte och kände kring dessa händelser. Vad ansåg personen själv var det avgörande beviset på att han verkligen var frälst? Det gjorde att jag skalade bort allt som inte berörde just detta, så som familj, jobb och bostadsort. Förutom det faktum att jag valde att granska vad de hade växt upp i för miljö, då det skulle kunna vara avgörande för hur de värderar en gudomlig upplevelse. Med detta material försökte jag sedan förstå vilken typ av erfarenhet som värderades högst och hur detta påverkade personen.

Efter att ha analyserat varje enskild persons livsberättelse och hur dessa hade relaterat till subjektiva erfarenheter, jämförde jag dem med varandra för att se om de bildade en enad bild eller om de skiljde sig åt. Utifrån det kunde jag i min diskussion dra slutsatser om vad jag anser att livsloppen avslöjar kring herrnhutares värdering av ett gudsmöte i förhållande till deras frälsning.

Jag har ställt dessa livslopp mot ett teoretiskt ramverk av framförallt luthersk ortodoxi men även pietism. Målet med det är att placera in livsloppen i en tid och ett sammanhang där det tydligare går att förstå hur och varför de värderar gudsupplevelser på det sätt som de gör.

1.3 Tidigare forskning

Det har bedrivits mycket forskning som indirekt har med mitt syfte att göra. Det finns exempelvis mycket forskning som berör herrnhutismen och andra väckelserörelser generellt. Både Douglas H. Shantz, professor vid University of Calgary, och F. Ernest Stoeffler, före detta professor vid Temple University i Philadelphia, har bedrivit forskning på pietismen och genom det även behandlat herrnhutismen. Arne Jarrick har bedrivit forskning kring svensk herrnhutism och skrivit boken *Den himmelske älskaren*. Carola Nordbäck har forskat kring mötet mellan den lutherska ortodoxin och pietismen i Sverige vilket har relaterat till flera artiklar om både ortodoxi, pietism och herrnhutism i Sverige. Hon har bland annat släppt boken *Samvetets röst, Om mötet mellan luthersk ortodoxi och konservativ pietism i 1720-talets Sverige*. Hilding Pleijel lade 1925 fram sin doktorsavhandling *Herrnhutismen i Sydsvrige*, och Gösta Hök släppte på 50-talet boken *Herrnhutisk teologi i svensk gestalt: Arvid Gradins dogmatiska och etiska huvudtankar*.

När det kommer till de herrnhutiska livsloppen så är de inom ett växande forskningsfält. Jag har hämtat livsloppen ifrån webbsidan <http://moravianlives.org/> som är resultat av ett samarbete mellan digital humaniora och kritiska kulturarvsstudier vid Göteborgs universitet samt Bucknell University och de herrnhutiska arkiven i Herrnhut (Tyskland) och Bethlehem (Pennsylvania USA). Christer Ahlberger och Per von Wachenfeldt, vid Göteborgs universitet, står som redaktörer för boken *Moravian memoirs, Pillars of an invisible church*, som handlar om de herrnhutiska livsloppen. I boken beskrivs till exempel hur och varför de herrnhutiska livsloppen skrevs ner. En av medförfattarna till boken är Katherine Faull, professor vid Bucknell University, som också har skrivit boken *Moravian Womens Memoirs*. Det finns alltså en hel del forskning kring de olika rörelserna i stort, och det finns numera ett växande intresse för de herrnhutiska livsloppen. Det jag inte har hittat är någon forskning utifrån livsloppen som rör deras syn på gudsupplevelser.

En person som har bedrivit forskning på området om gudserfarenheter är Simeon Zahl som är universitetslektor i teologi vid Cambridgeuniversitet och har bland annat skrivit kapitlet "Experience"¹ i *The Oxford Handbook of Nineteenth-Century Christian Thought* och artikeln "The Holy Spirit, Affectivity, and the Experience of Grace".² Där granskar han specifikt hur intresset för spirituella erfarenheter började växa i och med pietismen och andra väckelserörelser framåt i Europa på 1700-talet. Denna forskning berör samma tematik som jag gör då den både hanterar pietism, väckelserörelser och till viss del luthersk ortodoxi och vad den känslomässiga erfarenheter spelar för roll i frälsningsförvisningen. Den stora skillnaden mellan mitt arbete och Zahls är att jag använder mig av herrnhutiska memoarer som förstahandskällor. Istället för att fokusera på det historiska händelseförloppet, lägger jag mitt fokus på hur individer inom en rörelse själva uppfattar och värderar religiösa erfarenheter.

---

¹ Simeon Zahl, "Experience." ur *The Oxford Handbook of Nineteenth-Century Christian Thought*, red. Joel D. S. Rasmussen et al. (Oxford University Press, 2019-12-22.) accessed 2019-05-13, <https://www-oxfordhandbooks-com.ezproxy.ub.gu.se/view/10.1093/oxfordhb/9780198718406.001.0001/oxfordhb-9780198718406-e-39>.

² Simeon Zahl, "The Holy Spirit, Affectivity, and the Experience of Grace" (Artikel presenterad vid det årliga mötet av American Academy of Religion, San Antonio, Texas, 21 november, 2016) 8 – 9.

1.4 Material

Mitt huvudmaterial består av handskrivna livslopp från herrnhutare mellan 1743 och 1862. Det finns totalt ca 65 000 herrnhutiska livslopp arkiverade runt om i världen. Av dessa har ett urval blivit inskannade och uppladdade på <http://moravianlives.org/>.

De livslopp som jag har använt mig av har den gemensamma nämnaren att de är skrivna på svenska. Men det framgår av texterna att två av dem troligtvis inte är skrivna på svenska som originalspråk, utan har blivit översatta till svenska. Enligt Katherine Faull var det inte ovanligt att livsloppen kunde översättas och till en viss grad även redigeras för att fungera bättre som uppmuntrande texter för herrnhutare världen över.³ Det utgör ett källkritiskt problem med texterna då jag inte kan vara helt säker på om texten jag läser är ett original eller om den blivit redigerad. Thomas Langballes och Christian Gälhers livslopp har troligtvis blivit översatt till svenska från danska och tyska, vilket gör sannolikheten för en redigering av texterna troligare än i de övriga livsloppen. Det finns dock två anledningar till att dessa texter är väl värda att granska. Katherine Faull menar att de herrnhutiska livsloppen särskiljer sig från andra traditioners varianter, så som pietismen och kväkarnas, genom deras transparens. Hon hävdar att herrnhutarna generellt var väldigt öppna i sina livslopp med både det bra och det dåliga i deras liv.⁴ Om de därför har redigerats finns det inte så mycket som talar för att berättelserna i sig skulle förskönats, vilket indikerar att det mesta som står i texten troligtvis är individens egen förståelse av sitt livslopp. Den andra anledningen handlar om traditionen i sig själv. Om texten skulle vara omarbetad så visar den redigerade versionen fortfarande det som presenterades inom traditionen. Vi ser kanske inte individen i fråga fullt ut, men vi ser de värderingar som cirkulerade inom rörelsen. Det är också värt att nämna att de livslopp som faktiskt blev redigerade användes i de herrnhutiska nyhetsbrev *Gemeinnachrichten*.⁵ vilket gör att jag kan tänka mig att till exempel Langballes livslopp på tjugofyra sidor troligtvis var för långt för att ha medverkat i ett sådant nyhetsbrev. Det skulle kunna vara ett argument för att Langballes text inte blivit redigerad utan enbart översatt.

Förutom Gälher och Langballe som troligtvis har blivit översatta, jag vet dock inte det säkert, så är det värt att också kommentera Johan Sandqvists livslopp. Av texten framgår det att det

---

³ Katherine Faull, "Writing a Moravian Memoir – The Intersection of History and Autobiography" ur *Moravian memoirs: Pillars of an invisible church*, red. Christer Ahlberger and Per von Wachenfeldt (Totem: Artos, 2017), 14.

⁴ Faull, "Writing a Moravian Memoir," 13.

⁵ Faull, "Writing a Moravian Memoir," 13.

inte är han själv som har skrivit den och inte heller dikterat den då texten är skriven i ett tredjepersonsperspektiv. Vem författaren av livsloppet är kan vi därför inte veta, men det framgår av detaljerna i texten att personen stod Johan nära. Texten ger mig dock ett perspektiv som jag inte får från de andra livsloppen. De andra beskriver personens egen uppfattning av både den inre och den yttre resan, medan Johan Sandqvists livslopp beskriver hur andra personer uppfattade hans livsresa, och det ger en viktig insyn framförallt när jag ska besvara frågan hur deras liv påverkades av den subjektiva upplevelsen. Oavsett om livsloppen är översatta, redigerade eller om de faktiskt är originaltexterna så är de ett urval ur en samling på ca 65 000 olika livslopp. Detta axplock ger troligtvis en bild över hur individer i den större traditionen faktiskt upplevde och påverkades av den herrnhutiska rörelsen.

I den historiska bakgrunden har jag använt mig av bland annat J.E Huttons bok *History of the Moravian Church*. Boken är utgiven gratis och tillåts även att kopieras och spridas av allmänheten. Det visar på att den är skriven av en relativt partisk författare som vill sprida berättelsen om herrnhutarna. Det har gjort att jag har ställt mig lite tvivelaktig till dess trovärdighet. Författaren använder sig dock av tydliga källhänvisningar och till min förvåning ställer han sig också väldigt kritiskt till vissa beteenden av bland annat en så pass framstående person som von Zinzendorf, Herrnhuts grundare och central ledarfigur inom herrnhutismen. Informationen i boken är gedigen och utförlig vilket har gjort den väldigt användbar för den historiska bakgrunden. Så med vetskapen om att det är en källa som kan anses aningen partisk har jag ändå valt att använda mig av den. För att beskriva den lutherska ortodoxin och pietismen har jag använt mig av uppslagsverk som *Encyclopedia of Martin Luther and the Reformation* och *The Encyclopedia of Religion* för att kunna beskriva traditionerna i mer övergripande drag.

I mitt teoretiska ramverk har jag, utöver informationen från uppslagsverken som jag nämnt ovan, använt mig av böcker som *An Introduction to German Pietism* av Douglas H. Shantz och *German Pietism During the Eighteenth Century* av F. Ernest Stoeffler. Dessa böcker har gett bra skildringar mellan ortodoxin, pietismen och herrnhutismen även om deras primära fokus har varit på pietismen. Båda författarna är eller har varit professorer vid olika universitet och enligt min mening har de bedrivit relativt opartisk forskning på den pietistiska historien, vilket har varit till stor hjälp för min teoretiska ram. För att förstå ortodoxin tydligare har jag

bland annat använt mig av Robert Ojalas avhandling *Nåden och gåvan i Philipp Melanchthons rättfärdiggörelselära 1521 – 1535*. Den ger en utförlig beskrivning av utvecklingen av Philipp Melanchthons rättfärdiggörelselära som kom att bli central inom den lutherska ortodoxin. Utöver Ojalas avhandling har jag också använt mig av artiklar från Simeon Zahl, lektor vid Cambridge University, och Willem J. van Asselt, professor vid ETF University i Utrecht. Problemet med båda dessa är att de kan anses som konfessionella teologer, vilket har lett till att jag har använt dem sparsamt. van Asselt beskriver hur skolastiken hittade sin väg in i de protestantiska kyrkorna i och med dispyter med katolska kyrkan, samtidigt som jag har använt mig av Zahls beskrivning av kritiken från pietistiskt håll mot den lutherska ortodoxin. Jag anser dock att båda två, trots konfessionella, bör anses trovärdiga i dessa frågor, då det handlar om deras egen traditions bruk av en filosofisk modell eller hur en rörelse kritiserat en annan.

1.5 Beskrivning av huvudmaterial

Här kommer jag att redogöra de olika livsloppen jag har använt mig av för att ge en beskrivning av vilka personerna är, var de kommer ifrån samt deras yrkesliv. Jag kommer även att ge en kort beskrivning av texten själv.

1.5.1 Johan Sandqvist

Johan Sandqvist föddes i Småland den 1 oktober 1766 och flyttade som artonåring till Jönköping som lärling hos en skraddare. Han bodde hos sin mästare i två år innan han dog, bara tjugo år gammal. Johan Sandqvists livslopp är den text som jag varit mest varsam med då den inte är skriven av Johan själv, på samma sätt som vi såg hos Christian Jaeschke. Texten är skriven i tredje person och lägger nästintill allt fokus på hans sista levnadsår. Till skillnad från övriga livslopp ser vi här bara hans yttre resa, utan att få hans egna ord på hans inre resa. Problematiken med det är att bilden lätt kan förskönas eller bara spegla hur andra förstod hans välmående eller oro. Fördelen med den är dock att den, på ett sätt som de andra inte kan, beskriver en yttre förändring i hans beteende som märks av andra. Det andra den avslöjar, vare sig bilden av Johans sista år är förskönat eller inte, är att upplevelsens tyngd inom herrnhutisk tradition. Till skillnad från de andra livsloppen lägger Johans text nästan bara tid och kraft på att beskriva hans inre resa med fokus på gudsupplevelsena, vilket visar att det är de som författaren vill måla upp. Johans livslopp var tjugofem sidor långt och fokuserade framförallt på hans inre resa, dock beskriven utifrån.

1.5.2 Thomas Langballe

Thomas Langballe föddes den 4 januari 1762 i Tysted i Danmark och dog 1826, 65 år gammal i Bethlehem i Pennsylvania. Han bodde sju år i Christiansfeld där han lärde sig urmakaryrket. Under en stor del av sitt liv bodde han i Paramaribo i Surinam i Sydamerika där han var som missionär. Hur det kommer sig att han skriver sitt livslopp på svenska förklaras aldrig i texten, det finns inte heller någonting som tyder på en svensk koppling i hans liv. Så troligtvis har texten översatts till svenska för att användas som inspiration för herrnhutare i Sverige. När jag hittade hans livslopp var fem sidor redan transkriberade, men jag har själv kontrolläst dem, och när jag har citerat så har jag alltid gått till originaltexten istället för transkriptionen. Thomas livslopp var tjugofyra sidor långt.

1.5.3 Christian Gälher

Christian Gälher föddes 1782 i staden Greifenberg i Tyskland och dog troligtvis i Sarepta i Ryssland 1821, dryga 38 år gammal. Han var utbildad klädvävare och sändes till Sarepta i missionssyfte där han tillsammans med fjorton andra startade en klädfabrik. Gälher tycks inte heller ha någon tydlig koppling till Sverige eller det svenska språket, vilket skulle kunna indikera att texten, precis som hos Langballe, blivit översatt till svenska. Christian Gälhers livslopp var tretton sidor långt.

1.5.4 Christian Malmström

Christian Malmström föddes 1746 utanför Vänersborg och dog 1824 i danska Christiansfeld, då 77 år gammal. Under en tid bodde han och utbildade sig inom handelsståndet i Göteborg. Därefter flyttade han till Holland och utbildade sig till guldsmed. Han blev dock föreståndare för herrnhutiska församlingar i Neudietendorf i Tyskland, Stockholm och Christiania (numera Oslo). Christian Malmströms livslopp var fjorton sidor långt.

Johan Holmberg 1.5.5

Johan Holmberg föddes i Stockholm år 1743 och dog i samma stad 1785, då 42 år gammal. Han utbildades och jobbade på en sidenfabrik. Johans livslopp var bara sju sidor långt, vilket innebar att de inte gav mycket information om hans liv i stort. Däremot var det som stod skrivet ganska fokuserat på hans andliga liv, vilket var hjälpsamt för min studie. Trots att det inte var speciellt utbroderat i beskrivningen visar fokuset ändå på dess centrala roll i livsloppet.

1.5.6 Andreas Warnke

Andreas Warnke föddes 1767 i Christiania (numera Oslo) och dog i Christiansfeld 1862, då 95 år gammal. Han arbetade först som lärare i Christiansfeld för att senare arbeta som föreståndare för församlingen i Gnadau i Tyskland, som präst i Moskva, därefter i Köpenhamn och tillslut i Stockholm där han blev kvar i tjugonio år. Warnkes livslopp var trettiosju sidor lång och innehöll därför stora mängder information om hans liv, men ganska lite om hans inre resa.

1.6 Historisk Bakgrund

1.6.1 Herrnhutarna

Herrnhut är en by i Sachsen i Tyskland dit flyktingar från de böhmiska bröderna, flydde från Tjeckien på grund utav förföljelse i samband med trettioåriga kriget. De böhmiska bröderna började som en reformationsrörelse inom katolska kyrkan på 1400-talet, men blev senare en självständig kyrka.⁶ Dessa flyktingar fick tillåtelse att bygga en koloni på greve von Zinzendorfs ägor 1722. Kolonin fick namnet Herrnhut och arbetet där leddes av von Zinzendorf själv som var en pietist skolad vid universitet i Halle. von Zinzendorf var trogen den lutherska kyrkan men drömde om att forma ett samhälle i Herrnhut där enhet, gemenskap och pietistisk tro fick blomstra. Det blev en verklighet tillsammans med flyktingarna från Märhen i Tjeckien. Tillsammans med von Zinzendorf bildades den nya gemenskapen, med kopplingar till både de böhmiska bröderna och den lutherska kyrkan, som på engelska kallas The Moravian Church och på svenska kallas evangeliska brödraförsamlingar eller herrnhutare.⁷

Det verkliga startskottet för rörelsen ska ha skett den 13 augusti 1727 då gruppen gemensamt vid en nattvardsgudstjänst erfor, i deras ögon, en gudomlig upplevelse som kunde liknas vid andens utgjutelse i pingstberättelsen. Ett par dagar senare påbörjades en

---

⁶ Otakar A. Funda et al., "Bohemian and Moravian Brethren" ur *Religion Past and Present* (Leiden, Koninklijke Brill NV, 2011), hämtad 2019-04-29. doi: http://dx.doi.org/10.1163/1877-5888_rpp_COM_02429.

⁷ Funda, "Bohemian and Moravian Brethren".

Jag använde också: Joseph E. Hutton. "CHAPTER III. — THE FOUNDING OF HERRNHUT, 1722-1727." *A History of the Moravian Church*. (Project Gutenberg, 2000, senaste uppdatering: 4 februari, 2013), hämtad 2019-04-29.

organiserad böneverksamhet som sägs ha lett till pågående bön i ca 100 års tid.⁸ von Zinzendorf ska ha sett med förakt på hur många kristna fastnat i en filosofisk förståelse och tro på Gud, och ville därför konkretisera tron genom att fokusera på Jesus som offerlammet. Det ledde till att herrnhutarna kom att betona Jesu blod och sår på korset i deras lära och tro.⁹ Denna starka betoning på blodets och sårens teologi ska ha kommit från att von Zinzendorf upplevt sig ha fått ett tilltal från Gud när han hittade en lapp med citatet "Oh, let us in Thy nail-prints see Our pardon and election free."¹⁰

Från mitten av 1700-talet blev herrnhutarna uppmanade att vid slutet av deras liv skriva ner sina livsberättelser. Dessa berättelser skulle fokusera på individens väg från ofrälst till pånyttfödd, för att konkretisera och bevara vad Gud har gjort i deras liv.¹¹ Katherine Faull betonar i boken *Moravian memoirs, pillars of an invisible church* två huvudorsaker till att livsloppen skrevs. Först för att de skulle kunna läsas vid personens begravning men också för att de skulle kunna skickas iväg till herrnhutare på andra platser för att läsas som uppmuntran. På det senare sättet kom herrnhutarna att bli en tydligare enhet då de olika falangerna blev påminda, uppmuntrade och inspirerad av andra herrnhutare världen över. Denna enhet var väsentlig för von Zinzendorfs vision, och därmed även för herrnhutarna som rörelse.¹²

1.6.2 Beskrivning av ortodoxin

Luthersk ortodoxi är svårdefinierat då det kan förstås som allt från en tradition av troslära till en kultur eller som sammanfattningen av en epok inom den lutherska kyrkan. Den lutherska ortodoxin ska ha varit mest inflytelserik från ca 1580 till 1680. Under denna period tycks den lutherska kyrkan i Tyskland ha varit en relativt enad tradition som byggde sin enhet på dogmatik. Perioden präglades även av en tydlig enhet mellan kyrka och stat vilket gjorde tydliga avtryck i individernas andliga liv, då det kom tydliga direktiv om hur ett kristet liv skulle levas både i kyrkan och i samhället. Tiden mellan Luthers död och ortodoxins storhetsperiod präglades av att den nya lutherska läran behövde försvaras mot både katoliker och kalvinister, samt skapa enhet mellan Philipp Melanchthons efterföljare och de som påstod sig följa Luthers ursprungliga lära. Därav blev den systematiska utformningen

---

⁸ Hutton, "CHAPTER III. — THE FOUNDING OF HERRNHUT, 1722 - 1727."

⁹ Hutton, "CHAPTER VII. — THE PILGRIM BAND, 1736 - 1743."

¹⁰ Både citat och stycke: Hutton, "CHAPTER VIII. — THE SIFTING TIME, 1743 - 1750."

¹¹ Faull, "Writing a Moravian Memoir," 10.

¹² Faull, "Writing a Moravian Memoir," 11 – 12.

av teologin central. Det gjordes genom en skolastisk modell, för att på samma villkor kunna möta katolikerna i olika frågor, då den typen av filosofi använts av dem under en lång tid. På detta sätt kom olika lutherska bekännelse­texter att utformas för att både ena och försvara läran. Dessa bekännelse­texter kom sedan att bli normerande för den lutherska traditionen. Den teologi som utkristalliserades under den perioden och som kom att präglade den lutherska ortodoxin var både systematisk och rationell i sin natur. Dessa bekännelse­skrifter hänvisade sin legitimitet till Bibeln som ansågs vara den högsta auktoriteten för teologin. Pietismen som växte fram som en förnyelserörelse i slutet av den nämnda perioden menade att ortodoxin lade för stor vikt vid den rationella förståelsen av tron och för lite vikt vid hjärtats tro.¹³

1.6.3 Beskrivning av pietismen

Pietismen var en förnyelserörelse som växte fram inom den lutherska kyrkan, där några av de ledande aktörerna var de lutherska prästerna Philipp Jacob Spener och August Herman Francke. Det är inte lätt att dra tydliga gränser mellan pietismen och den lutherska ortodoxin. Pietisterna använde sig av bland annat av texter och sånger ifrån ortodoxin. Eftersom pietismen växte fram i slutet av ortodoxins storhetstid, var det naturligt att de pietistiska företrädarna utgick ifrån ortodoxins teologi. Till exempel blev den lutherska teologen Johann Arndts böcker väldigt inflytelserika bland pietisterna, bland annat boken *Den sanna kristendomen*, vars första del utkom på tyska 1605 och på svenska 1647, Det tycks dock ha funnits en betoningsskillnad mellan pietismen och ortodoxin. Inom den lutherska ortodoxin hade dogmatiken den mest centrala platsen i det kristna livet. I pietismen låg betoningen i större utsträckning på erfarenheter av subjektiva religiösa upplevelser. Istället för den teoretiska förståelsen av tro, ville pietismen att tron skulle erfaras och genom det ge personens hjärta en egen relation med Jesus. Pietismen betonade vikten av den personliga uppenbarelse­n av sin egen synd för att på riktigt kunna ta emot Guds erbjudna nåd.¹⁴ De

---

¹³ Eric W. Gritsch, "Lutheranism" ur *The Encyclopedia of Religion*, volym 9, red. Mircea Eliade, (New York, Macmillan Publishing Company, 1987), 62.

¹⁴ Teemu Kakkuri, "Pietism in Northern Europe, The Descendants of", ur *Encyclopedia of Martin Luther and the Reformation*, Volym: M – Z, Red. Mark A. Lamport, Övers. Rupert Moreton (Maryland, The Rowman & Littlefield Publishing group, 2017), 607.

betonade att individen måste genomgå en sann förnyelse av sin inre människa, som skulle ta sig uttryck i kärlek till Gud och människor, för att vara en sann kristen.¹⁵

Spener organiserade rörelsen genom att skapa små grupper av människor som samlades för att tillsammans inspirera varandra och söka efter ett djupare, mer hängivet andligt liv. Dessa små grupper var i individualismens anda då det individuella kristna livet var i fokus, och vid dessa samlingar tilläts lekmän att tala. Spener kallade dessa små grupper för kyrkan inom kyrkan. I Speners mening var pietisterna de sanna kristna då de menade sig ha en levande tro på Jesus, till skillnad från andra inom den statliga kyrkan. Den pietistiska rörelsen var också präglad av sitt sociala arbete och ett missionsarbete.¹⁶

1.7 Teoretiskt ramverk

Under den här rubriken kommer jag att beskriva och diskutera mitt teoretiska ramverk. Tiden då livsloppen skrevs präglades av en pluralitet av traditioner inom den lutherska kyrkan. Pietisterna och herrnhutarna kallade sig själva för en kyrka inom kyrkan, vilket innebär att de som har skrivit dessa livslopp på något sätt måste ha varit påverkade av alla tre traditioner då traditionerna var så tydligt en del av samhället. Som jag beskrivit i den historiska bakgrunden var gränserna mellan de olika traditionerna inom kyrkan inte heller alltid specifika, vilket innebär att de måste ha påverkats av varandra. För att därför öka förståelsen av den teologi som de olika personerna jag granskar tycks ha, behöver vi ställa dem inom ett teoretiskt ramverk av luthersk ortodoxi, pietism och herrnhutism.

Det är inte enkelt att göra tydliga gränsdragningar mellan vare sig den lutherska ortodoxin och pietismen eller mellan pietismen och herrnhutismen. Pietismen växte fram ur ortodoxin och delar därför mycket med den, på samma sätt var von Zinzendorf präglad av pietismen vid både universitet i Halle och det i Wittenberg. Men de har alla sina egna karaktärer, betoningar och fokus som skiljer dem åt. Den lutherska ortodoxin, som var normerande inom den lutherska kyrkan i ca hundra års tid, använde sig av skolastiska metoder för att utforma sin lära. De lade mycket av sitt fokus på att försvara och utveckla sin syn på teman som synd, förlåtelse, sakrament och rättfärdiggörelse. Trots att flera ortodoxa teologer förespråkade en teologi som var ämnad att gynna fromheten hos individen så uppfattades

---

¹⁵ F. Ernest Stoeffler, "Pietism" ur *The Encyclopedia of Religion*, volym 11, red. Mircea Eliade (New York, Macmillan Publishing Company, 1987), 324.

¹⁶ Kakkuri, "Pietism in Northern Europe, The Descendants of" 607.

den lutherska ortodoxin som torr, alltför rationell och andligt död. Mycket av kritiken mot ortodoxin grundas på dess systematiska rationalitet då den inte anses påverka individernas fromhets liv.¹⁷

Philipp Melanchthons utvecklade rättfärdiggörelselära kom till exempel att kritiseras för att sakna grund i det mänskliga livet.¹⁸ Läran, som kallas forensisk rättfärdiggörelselära, menar att en människa som tror på Guds löften om nåd, genom Kristi offer, blir förklarad rättfärdig av Gud. Melanchthon beskriver det som att Gud förklarar människan rättfärdig som inför en domstol, på samma sätt som människor kan förklara en annan människa skyldig eller oskyldig till ett brott. Genom tron frikänner alltså Gud människan från dennes synd. Betoningen i läran ligger dock i att detta sker utanför människan själv. Det handlar inte om en förvandling av människan, eller någon mänsklig kvalitet, utan genom tron på Guds löften som räknas henne till rättfärdighet.¹⁹

Medan läran och förståelsen tycks vara i fokus inom ortodoxin, så ligger enligt Stoeffler den personliga fromheten och det kristna livet i fokus hos pietismen. Både Francke och Spener ska ha lagt större vikt vid den subjektiva effekten i frälsningen, alltså Guds förvandlande verk, än vad ortodoxin gjorde. Istället för att resonera kring hur rättfärdiggörelsen kan gå till fokuserade de på förnyelsen av det kristna livet.²⁰ Franckes teologi ska ha grundats i hans egen gudsupplevelse som han menar förvandlade hans liv.²¹ Den typen av religiös upplevelse ansågs vara grunden för en pånyttfödelse och möjligheten till ett sant kristet liv.²² Det Francke därför vände sig emot inom den lutherska kyrkan var först och främst inte läran i sig, utan avsaknaden av individuell fromhet. Han menade att det saknades en genuin omvändelse till Kristus inom kyrkan som hade trubbats av genom den intellektuellt fokuserade tron som predikades i hans samtid. Därför tycks Francke ha undervisat mer om

---

¹⁷ W.J. van Asselt "Scholasticism Protestant and Catholic: Medieval Sources and Methods in Seventeenth Century Reformed Thought." ur *Religious Identity and the Problem of Historical Foundation* red. Judith Frishman, Willemien Otten och Gerard Rouwhorst, (Leiden, Brill, 2004), 10 – 11.
<https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/23075>

¹⁸ Simeon Zahl, "Revisiting 'the Nature of Protestantism': Justification by Faith Five Hundred Years On." *New Blackfriars* 99, nr. 1080 (2018): 139. DOI:10.1111/nbfr.12347

¹⁹ Robert Ojala, *Nåden och gåvan i Philipp Melanchthons rättfärdiggörelselära 1521-1535* (Åbo, Åbo Akademis förlag, 2015), 318 – 119, 325 – 327.

²⁰ F. Ernest Stoeffler, *German Pietism During the Eighteenth Century* (Leiden, E.J. Brill, 1973), 10.

²¹ Stoeffler, *German Pietism During the Eighteenth Century*, 12 – 15.

²² Stoeffler, "Pietism", 324.

ett kristet liv, omvändelse och tro samt pånyttfödelse än vad han predikade om den lutherska grundstenen, rättfärdiggörelse.²³

Pietismen organiserade sig till en början genom införandet av konventiklar, små grupper av människor, som i pietistisk mening var födda på nytt eller längtade efter att bli det, som samlades för att be, sjunga och läsa texter tillsammans. De gjorde detta för att väcka och inspirera varandra till ett fromt kristet liv, där människor hade en hjärtlig kännedom av Jesus.²⁴ Det är inte konstigt att en sådan rörelse växte fram ur en tradition som lade så pass stor vikt vid den dogmatiska läran som ortodoxin gjorde. Pietisterna hämtade dock mycket av sin inspiration från ortodoxins teologer och texter. Johann Arndt som spelade en stor roll för pietismen med hjälp av sitt verk *Den sanna kristendomen* var själv en teolog inom den lutherska ortodoxin. Han förespråkade bland annat en pånyttfödelse av den inre människan. Pånyttfödelsen kom inte genom kunskap utan genom en kärlek till Kristus menade han. Han hävdade även att om pånyttfödelsen inte ägt rum så var tron inte äkta, samt att teologiska studier var totalt meningslösa om de inte kompletterades med kärlek och en genuint kristen livsstil. Han kritiserade även teologerna i sin egen tid (1555 – 1621) för att enbart bedriva akademiska studier utan att leva ut Guds ord. Arndts bok påverkade den protestantiska kyrkan över hela världen, men kom senare att bli en central del i den pietistiska rörelsen.²⁵

Pietismen blev en rörelse som framhöll individen. Vid konventiklarna var både män och kvinnor närvarande och båda könen uppmanades tala och dela med sig av sina insikter. De var också en rörelse som satte Bibeln i händerna på vanligt folk. Francke ska dock, i ett förord till Luthers bibelöversättning, gett en varning till dem som läste Bibeln av plikt eller vana och inte utav en iver efter att ta emot Guds ord, som sa att de stod under Guds dom. Detta skiljde sig från ortodoxin, där de teologiska diskussionerna framförallt ägde rum vid de teologiska lärosätena.²⁶

Herrnhutarna kom att betona den subjektiva upplevelsen ännu tydligare än pietisterna gjorde. von Zinzendorf kritiserade bland annat den skolastiska modellen som ortodoxin använde sig av genom att hävda att sanning inte kunde systematiseras. Han betonade tydligt

---

²³ Stoeffler, *German Pietism During the Eighteenth Century*, 14 – 16.

²⁴ Douglas H. Shantz, *An Introduction to German Pietism*, (Baltimore, The John Hopkins University press, 2013), 98 – 99.

²⁵ Shantz, *An Introduction to German Pietism*, 25, 27 – 30.

²⁶ Shantz, *An Introduction to German Pietism*, 204 – 205, 208.

den personliga tron och menade att känslorna kopplade till tron spelade större roll än den rationella förståelsen den. Han betonade också vikten av att erfara Gud istället för att förstå Gud.²⁷

For Zinzendorf, therefore, meaningful religious faith was trust in God as revealed in Christ, based upon the testimony of Scripture, authenticated in personal experience, and productive of an affective identification with Christ which is clearly felt.²⁸

von Zinzendorfs starka betoning på känslor och upplevelser kom att genomsyra det mesta av den herrnhutiska teologin. Trots att von Zinzendorf var tydligt formad av lutherdomen, både pietismen och ortodoxin, kom hans starka betoning på upplevelser samt hans teologi kring Jesus sår och blod att dra den tydligaste skiljelinjen mellan de tre traditionerna. De var alla överens om det var Jesu verk på korset som var avgörande för den mänskliga frälsningen. Luther menade att denna nådegåva av Gud togs emot genom att, i tro, sätta sitt hopp till Guds löfte. von Zinzendorf menade å andra sidan att individen själv behövde identifiera sig med Kristus så som korsfäst. Detta ledde till att von Zinzendorf och herrnhutarna inom en period av sju år mellan 1743 – 1750 förespråkade att individen, på ett andligt eller psykologiskt plan, skulle erfara Jesus som korsfäst. Den delen inom herrnhutismen menar Stoeffler har typiska kopplingar till mystiker på 1100-talet. Efter 1750 tonade von Zinzendorf dock ner den läran i koppling till människans frälsning, vilket troligtvis var avgörande för deras relation med den lutherska kyrkan. von Zinzendorf skiljde, precis som pietisterna, mellan "riktiga kristna" och de som ännu inte hade upplevt en pånyttfödelse. Inom herrnhutiska kretsar kallades de "riktiga kristna" för "väckta".²⁹ Till skillnad från pietismen som betonade en avgörande gudsupplevelse som sedan kom att påverka det resterande livet för individen, förespråkade herrnhutismen en kontinuerlig uppenbarelse av Kristus som grundsten för en personlig tro.³⁰

De olika gränsdragningarna jag kan göra mellan de olika traditionerna kommer därför att landa i betoning och fokus. Inom ortodoxin tycks, i grova drag, fokus ligga på läran och förståelsen av den kristna tron. På grund utav detta tycks ortodoxin i många fall ha uppfattats som torr eller andligt död av andra traditioner, då den lade större vikt vid

---

²⁷ Stoeffler, *German Pietism During the Eighteenth Century*, 143 – 145.

²⁸ Stoeffler, *German Pietism During the Eighteenth Century*, 145.

²⁹ Stoeffler, *German Pietism During the Eighteenth Century*, 151 -152.

³⁰ Stoeffler, *German Pietism During the Eighteenth Century*, 144.

förståelsen av trosfrågor än trons inverkan på det kristna livet. Den kritiken ser vi till exempel inom pietismen vars fokus först och främst ligger på det kristna fromhetslivet. De betonade istället för en förståelse av trosläran, att den kristna tron skulle påverka den individuella fromheten genom hängivenhet till Gud och kärlek till medmänniskan genom ett socialt ansvar. Om ortodoxin hade sitt fokus på läran och pietismen hade sitt på fromhetslivet, så hade herrnhutarna sitt på den emotionella relationen med Kristus. Det viktiga var varken rätt lära eller ett rätt fromhetsliv, utan att individen upplevde Gud med sina känslor och sinnen. Detta skulle då göra så att de andra bitarna föll på plats utav sig själv.

Detta ramverk är inte ämnat att ge djupgående förklaringar av de olika traditionerna. Det är ämnat att ge en övergripande bild av dem med fokus på brytpunkterna emellan. Det spelar egentligen ingen roll ifall fördomarna mot ortodoxin grundades på sanningar eller inte, de viktiga är hur traditionerna uppfattades, och då framförallt från ett herrnhutiskt håll. Pietismen växte fram som en motreaktion mot, vad de ansåg var, en överbetoning på läran ifrån ortodoxin, och von Zinzendorf som var starkt präglad av pietismen kom att betona känslornas roll ännu tydligare än pietismen gjorde. De personer som skrivit memoarerna som jag har granskat har alla levt inom spänningarna mellan dessa traditioner. Flera av dem hade inte vuxit upp inom den herrnhutiska rörelsen, vilket innebär att de kom ifrån en annan kyrklig tradition innan de blev herrnhutare. För att förstå dessa individer, hur och varför de värderade de subjektiva gudsupplevelsena så som de gjorde, och hur de såg på och relaterade till människor utanför den egna rörelsen, behövs det ett ramverk som förklarar vilket sammanhang dessa memoarer skrevs i. Jag kommer i min diskussion att återkoppla till de olika traditionerna för att resonera kring dess påverkan på memoarernas författare.

2 Analys

Här kommer jag att analysera de herrnhutiska livsloppen med fokus på deras subjektiva gudsupplevelser.

2.1 Johan Sandqvists livslopp 1766 – 1786

I Johan Sandqvists livslopp nämns det ingenting om hans barndom, men på sida 18 framgår det att hans föräldrar och syskon, enligt honom själv, inte var frälsta då han bad dem innerligt att "äfvén kasta sig ned för samma förbarmare, och försäkrade att samma barmhärtighet stod dem öppen."³¹ Vilket i resterande kontext indikerar att de enligt honom var ofrälsta. Det tycks alltså vara så att Johan växte upp i vad han själv tycks ha ansett var en okristen familj eller åtminstone ofrälst familj, men kom vid 18 års ålder i tjänst som lärling till att leva med en skräddare i Jönköping. Skräddarens familj var "väckta", alltså personer med en hjärterelation till Jesus i pietistisk mening, och de tillrättavisade honom för hans syndiga levnadstil. Han tycks ha avvisat denna tillrättavisning med förklaringen att han inte förstod det som stod i Bibeln eller det som prästen predikade om i kyrkan. Han tillägger även att han inte kunde med att be Gud om förlåtelse för sin syndighet då han var så tillfreds med sitt levnadssätt.³²

1786, alltså efter att ha levt med skräddaren i två år, väljer Johan att följa med sin matmor till ett möte med så kallade "uppväckta" på en söndag. Det förvånade hans matmor då det beskrivs att han oftast brukade fördriva söndagarna med sina vänner. Väl på plats sitter han och lyssnar till vad som föregick i lokalen där det sjungs sånger, läses texter och samtalas. Efteråt beskrev han hur han haft den mest förnöjsamma dagen i sitt liv, utan att mer specifikt beskriva vad det var som gjorde detta. Vid ett senare tillfälle, i mötet med en uppväckt änka beskriver han att han känner sig som en syndare och att han är fördärvad på grund utav att hans hjärta är fullt av synd. En viktig insyn i hans upplevelse av det som pågår finner vi på sida fem där han säger följande:

ack om jag vore värdig att någon gång utan det tvungna väsendet så vara bland dem, som söka och älska Frälsaren, huru glad skulle jag icke då blifva, ty jag känner en ljuflighet som jag ej kan beskrifva, då jag hör och ser dem; jag har åter i dag haft ett rätt nöje.³³

---

³¹ Johan Sandqvists livslopp, 18. Hämtad 2019-02-16. <http://moravianlives.org/?s=Johan+sandqvist>

³² Johan Sandqvists livslopp, 2 – 3.

³³ Johan Sandqvists livslopp, 5.

Det han beskriver är alltså någon slags känslomässig upplevelse. Han hänvisar inte till sin förståelse om det som vid hans tveksamhet när han först kommit till skraddaren. Efter denna erfarenhet upplever människorna runt omkring honom att en tydlig förändring har skett i Johans personliga tro då det beskrivs hur han sedan den dagen ständigt var i samtal med Gud.³⁴

Efter att ha erfårit någon typ av svårförklarlig känsla vid de väcktas möte så är nästa religiösa upplevelse desto tydligare formulerad. Efter att ha fått en bok läst för sig där det beskrivs hur man kan få se Jesus som korsfäst började han att längta efter att själv få se Jesus som korsfäst. Han fick även förklarat för sig att detta inte gick att se med sina fysiska ögon utan genom tron. Dagen därpå berättas det hur han plötsligt slutade att arbeta samtidigt som hans blick fokuserade i tomma intet, han började att le och tyst röra på läpparna. Efter en stund skall han ha ropat ut följande:

ack HERre Jesu, ack min Frälsare! Huru är det möjliget, att du af kärlek för mig, ja för en sådan förbannad, stygg och otacksam syndare velat lida alt detta, och så blifva medhandlat, som jag nu ser. Ack huru hafver mina synder tillpyntat dig; Jag vill liksom förgås af kärlek och skam.³⁵

Samma kväll förklarar han upplevelsen genom att påstå att han ska ha sett Jesus, inte bara korsfäst utan också bunden vid en påle med blodiga sår på kroppen. Hans egen uppfattning av denna syn är att dessa sår skall ha varit på grund utav Johans egna synder. Hans egen respons till denna syn är att han hävdar att han från den dagen ska leva för Jesus. Livsloppet beskriver sen att han ska ha varit en helt annan person efter denna upplevelse.³⁶

Denna personlighetsförändring som beskrivs ska även ha påverkat hans umgänge då han fick utstå hån och kommentarer från sina tidigare vänner. Detta tycks dock inte beröra honom och han förklarar detta faktum med en hänvisning till sin religiösa upplevelse. Det beskrivs också hur hans närmaste vän är med om något liknande. Han, som inte heller beskrivs som frälst, ska ha upplevt en tungsinthet och en odefinierbar sorg efter att han tagit emot nattvarden under en söndagsgudstjänst. Bengt, som vännen hette, beskrev själv att han inte vågade gå till frälsaren på grund utav sin egen elakhet. Johan hänvisar då till sin egen erfarenhet och uppmuntrar honom att gå till frälsaren trots sin elakhet. I en enkel mening

---

³⁴ Johan Sandqvists livslopp, 3 – 5.

³⁵ Johan Sandqvists, livslopp 6.

³⁶ Johan Sandqvists, livslopp 7.

beskrivs det hur Bengt själv fick en "försäkran" av frälsaren att han numera tillhörde honom.³⁷

Efter sin upplevelse, då han fick se synen av Jesus, talar Johan ofta om känslomässiga påminnelser om Guds kärlek och nåd mot honom. Men även kommentarer om hur han känslomässigt påverkas av frälsaren under resterande delen av hans 20-åriga liv som till exempel "Jag känner hjertat liksom lågor i mig af kärlek och fröjd, och jag undrar att min svaga hydda kan bära det, hvilken ock liksom vill förgås af idel glädje,"³⁸ förekommer ofta i texten. I hans sista levnadsår har han på nytt en upplevelse som påminner om den första. Då satt han återigen med sitt arbete när han är med om något som utifrån beskrivs som att han bleknade och zoomade ut, men samtidigt full av glädje. Denna gång påstår han att frälsaren har talat om för honom när han skall dö, nämligen senare samma år till "Michaels" vilket bör vara Mikaelidagen den 29 september. Denna insikt var för honom till stor glädje då han längtade därefter, inte av vemod över livet utan efter att få vara med Jesus. Han talade nämligen mycket om denna dag med sina vänner i stor glädje.³⁹

Han dog den 3 oktober, alltså bara ett par dagar efter vad han redan i maj skall ha påstått att han skulle göra. Den 17 september besöktes han av sin vän Bengt vid sjuksängen, och då påstår han sig på nytt ha fått en bekräftelse av Frälsaren att hans tid hade kommit till sitt slut.⁴⁰

2.2 Thomas Langballes livslopp 1762 – 1826

Thomas Langballe växte upp i en familj där han inspirerades av sina föräldrars tro. Hans far var en luthersk präst, och Thomas berättar hur hans mors brukade samla barnen och berätta för dem om Kristus. Han beskriver specifikt hur hennes känslofyllda bön lämnade ett djupt avtryck i honom. Men vid nio års ålder dog hans båda föräldrar och han kom att bo med sin morbror som var en så kallad "väckt" präst i Oeslös (troligtvis Øsløs) och var kopplad till brödraförsamlingen. I denna uppväxtmiljö tog han tidigt del av de herrnhutiska sammankomsterna på platsen. Vid ett sådant tillfälle berättar Thomas hur han upplevde att den helige Ande arbetade på hans hjärta och att han ska ha fått många kraftiga bevis på det. Han beskriver en sådan händelse på följande sätt:

---

³⁷ Johan Sandqvists, livslopp 8 – 11.

³⁸ Johan Sandqvists, livslopp 12.

³⁹ Johan Sandqvists livslopp, 13.

⁴⁰ Johan Sandqvists livslopp, 23, 13, 19.

isynerhet blir en afton mig i oförgätelig åtanka, då jag kände en ovanlig drift hos mig, att gå i stillhet och bedja. _ Jag gjorde det, och det blef mig derpå så väl till mods, som om jag blivit född på nytt.⁴¹

Han säger dock i meningen efter att denna visshet inte blev bestående. Istället blev han bekymrad och oroad över sin egen salighet. Han började även under denna tid att studera teologi.⁴²

1776 flyttade han till Christiansfeld i Danmark där han blev en del av brödräfsamlingen. Denna tillhörighet var en avgörande faktor för honom i hans beslut att leva för frälsaren. Han beskriver själv hur han under sin första tid i brödräfsamlingen upplevde ett saligt umgänge med Frälsaren och att den helige Ande ständigt uppenbarade hans personliga syndighet för honom. Trots att han beskriver hur han i bön blev kraftigt medveten om Guds närhet och att dessa upplevelser gav honom stor tröst och glädje, började han att be Gud om att "få se en särskild syn af den för oss på korset dödade frälsaren;"⁴³ När detta inte hände blev han så pass besviken att han till och med började längta efter att lämna församlingen och flytta hem igen. Han blev dock kvar i Christiansfeld, och det tog inte lång tid förrän hans bitterhet blev stillad. Han berättar om en "salig nådetid" ibland dem där bland annat en annan av pojkarna hade drabbats av ångest över sin synd men blivit övertygad av Gud att han var förlåten när han bett om detta.⁴⁴

I koppling till att se Jesus som korsfäst hade Thomas en erfarenhet som stillade han längtan. Han beskriver det på följande vis:

År 1779 gjorde den helige Ande, då jag läste betraktelsen öfver den salige Christian Rhenanus Von Zinzendorfs sånger, Frälsarens lidande mig synnerligen stort och åtnjutelserikt, så att jag fann en sann vederqvickelse deruti för mitt hjerta, och ofta under arbetet måste lemna tårarne fritt lopp då jag betraktade min Förbarmares stora kärlek, som för min nöd blödde sig till döds.⁴⁵

Han specificerar inte hur den helige Ande ska ha uppenbarat detta, om det enbart var en mental insikt, eller om han såg det framför sina ögon eller på något annat sätt.⁴⁶

---

⁴¹ Thomas Langballes livslopp, 2. Hämtad 2019-02-13. <http://moravianlives.org/memoirs/thomas-langballe/>

⁴² Thomas Langballes livslopp, 1 – 3.

⁴³ Thomas Langballes livslopp, 6.

⁴⁴ Thomas Langballes livslopp, 5 – 8.

⁴⁵ Thomas Langballes livslopp, 8.

⁴⁶ Thomas Langballes livslopp, 8.

Det var en liknande upplevelse som han tidigare så ivrigt sökt, men blivit besviken vid dess uteblivande. Precis innan redogörelsen för den händelsen hade han redan beskrivit hur hans besvikelse hade börjat vända till en ny längtan efter Gud, efter att ha fått delta vid nattvarden för första gången och den "nådetid" som de upplevde tillsammans i Christiansfeld.⁴⁷ Under de följande sexton sidorna av hans livslopp hänvisar han aldrig tillbaka till denna händelse. Det blir dock en brygga till nästa del av hans livsberättelse då han lämnar Christiansfeld för att flytta till Gnadenfeld. Därifrån upplever han en kallelse till Surinam som missionär. Efter hans upplevelse i Christiansfeld gör han korta små anmärkningar om hur han ser att Gud har agerat aktivt, men dessa är inte utvecklade på något sätt. Några sådana ställen är till exempel "Frälsaren tröstade mig ofta kraftigt deröfver,"⁴⁸ "och Han lät mig dervid erfara sitt kraftiga understöd"⁴⁹ och "Under mitt tillfrisknande och någon tid derefter, åtnjöt mitt hjerta en helt egen hvilo= och frids=sabbath i umgänge med min själs bästa vän, hvilket jag hittills ännu icke hade erfårit och åtnjutit så rätt."⁵⁰

2.3 Christian Gälhers livslopp 1782 – 1821

Christian Gälher var faderlös och hans mor led av psykisk ohälsa och ansågs relativt snabbt vara oförmögen att ta hand om sin son. Han hamnade istället hos sin moster som han själv beskriver som gudfruktig. I efterhand beskriver han hur det var först genom henne som han fick möta Guds kärlek till människor. Enligt hans livslopp var det dock först på senare år som han personligen blev frälst. Efter att han utbildat sig som klädvävarare flyttade han ifrån sin hemstad Greifenberg i Bayern till Goldberg i Mecklenburg för arbetets skull.⁵¹

Väl i Goldberg blev han bekant med en så kallad separatist, alltså en troende som ville bryta sig loss från de etablerade samfundet och skapa en egen kyrka med likasinnade. Mannen frågade Christian om han ville bli salig vilket han svarade ja på. Efter det öppnade Christian upp sig för mannen och berättade om sitt "hjärtas tillstånd". Mannen sa då "att jag hade att anse mig såsom ett nyfödt barn, och han visade mig till Herre Jesum, som uptog alla fattiga syndare kärleksrikt".⁵² Här är det alltså tydligt att Gälher ansåg sig bli frälst, men det är också

---

⁴⁷ Thomas Langballes livslopp, 7 – 8.

⁴⁸ Thomas Langballes livslopp, 11.

⁴⁹ Thomas Langballes livslopp, 12.

⁵⁰ Thomas Langballes livslopp, 13.

⁵¹ Christian Gälhers livslopp, 1 – 5. Hämtad 2019-02-12. <http://moravianlives.org/memoirs/Christian-Gaehler/>

⁵² Christian Gälhers livslopp, 5.

tydligt att han blev tillsagd att anse sig vara pånyttfödd, och ingenting som han i alla fall beskriver som en upplevelse.⁵³

Innan de skiljdes åt frågade Christian var han kunde hitta andra som älskade Jesus. Han blev då hänvisad till "Herrnhutare, Bröder, Separatister, eller folk med dylika afsöndringsnamn".⁵⁴ Han fann dock inga sådana grupper till att börja med, utan läste själv sin bibel och försökte så gott han kunde ta till sig det som prästen predikade på söndagarna. Han beskriver dock att han kom till insikt att det var omöjligt för en människa att hålla Guds lag av egen kraft.⁵⁵ I Sorau i västra Polen kom han däremot i kontakt med herrnhutare. Trots att han först fick avslag på förfrågan om medlemskap på grund utav arbetsbrist blev han ändå kvar i gemenskapen med dem och jobbade efter ett tag i deras kök. Till sist hamnade han i den tyska staden Neudietendorf där han anslöt sig till herrnhutarna.⁵⁶

I Neudietendorf beskriver han att han lade fram frågan "Hwad skulle Jesus älska hos mig bedrövlige hjerta? Så war svaret: hjerta du vet det, hans förtjänst och lidande heter det".⁵⁷ Trots att det inte står ordagrant så är det underförstått att det är Gud han lade fram frågan till. Förutom att han beskriver att denna händelse gav honom salighet och frid så gav den honom också något helt annat. Han säger följande direkt efter att han beskrivit händelsen: "jag kulle nu af hwar man blifva hållen för ett Guds barn,"⁵⁸. Den typen av erfarenhet tycks alltså, i Christian Gälhers förståelse, ha en avgörande roll för frälsningen. Han har tidigare beskrivit hur han har kommit till tro, hur han har börjat gå i kyrkan, anslutit sig till herrnhutarna, känt sig salig,⁵⁹ men det är först efter denna erfarenhet som han uttrycker att alla nu kommer att hålla honom för ett Guds barn. Vidare beskriver han hur han, tillskillnad från de andra, ofta blev rörd till tårar under deras möten. Denna företeelse gjorde honom dock både ängslig och rädd för sitt eget tillstånd, och han var tvungen att be länge till Gud innan friden infann sig på nytt. Trots de upplevelser han har erfarit finns det alltså någon slags ofrid kring honom som tycks handla om hans "fördärv". Det är oklart i texten om denna

---

⁵³ Christian Gälhers livslopp, 5.

⁵⁴ Christian Gälhers livslopp, 6.

⁵⁵ Christian Gälhers livslopp, 6 – 7.

⁵⁶ Christian Gälhers livslopp, 7 – 10.

⁵⁷ Christian Gälhers livslopp, 10.

⁵⁸ Christian Gälhers livslopp, 10.

⁵⁹ Christian Gälhers livslopp, 9.

ängslan beror på att han upplevde något hos sig själv som han inte såg hos andra, eller om det var på grund utav uppenbarelsen av hans fördärv som han beskriver på sida 10.⁶⁰

I avslutningen av hans livslopp beskriver han hur "Ett ängsligt och lagiskt wäsende, förbundet med egenrättfärdighet"⁶¹ hade besvärat honom. Hans livslopp avslutas med en fundering över hur mycket bättre det inte hade varit för hans inre om han bara hade hållit sig i stillhet och inte omgivit sig med andra personer. Så även i slutet av sitt liv tycks han ha varit ängslig. Personen som avslutat med beskrivning av hans död, beskriver hur han på slutet ständigt talade om sitt inres elände och därför var tvungen att förlita sig på Guds nåd och kärlek.⁶²

2.4 Christian Malmströms livslopp 1746 – 1824

Christians pappa gick bort när Christian var två år gammal. Han uppfostrades därför av sin mor. Hans mamma var troende och kan även ha varit kopplad till herrnhutarna då Christian skriver: "Hon stod i förening, som jag sedan fick veta, med syskonen".⁶³ Christian fick en tydlig kristen uppfostran och när han var liten uppmanades han av sin mor att be Frälsaren om förlåtelse, vilken skulle ge honom ett bättre hjärta. Han beskriver hur denna bön gav honom en outplånlig välsmak. Hans mors stränghet kom dock att förbistra hans barndom vilket ledde till att hans, som han beskriver det, hjärta kom långt ifrån Gud och hans inneboende fördärv växte sig större. På sin mors begäran undervisades han av en luthersk präst vilket gjorde att han läste en hel del teologi, dock utan att känna att det var något för honom.⁶⁴

Senare valde han att flytta till Göteborg för att arbeta inom handelsståndet. Där kom han att bo hos en familj som var herrnhutare. Han berättar hur han där konfirmerades och tilläts ta emot nattvarden. Han betonar dock att hans inre tillstånd var detsamma som tidigare. Han brydde sig inte om att bli salig och han beskriver sig själv som syndens slav. Efter att ha tagit emot nattvarden började dock en förändrad tankeprocess. Vid denna tid började han läsa boken "Salighetens ordning" (vilket troligtvis är boken som skrivits av Andreas Nohrborg, det framgår dock inte i texten), där det framgick att om du vill bli salig måste du också *vilja* bli salig. Den insikten blev en vändpunkt för honom. Även om han fortfarande hade sina toppar

---

⁶⁰ Christian Gälhers livslopp, 10 – 11.

⁶¹ Christian Gälhers livslopp, 12.

⁶² Christian Gälhers livslopp, 12 – 13.

⁶³ Christian Malmströms livslopp, 1. Hämtad 2019-03-6. <http://moravianlives.org/memoirs/Christian-Malmstroem/>

⁶⁴ Christian Malmströms livslopp, 1 – 3.

och dalar så beskriver han ändå att den helige Ande jobbade på hans hjärta. Vid ett tillfälle när han kände sig hopplös slog han upp Bibeln och kom av en slump på Hesekiel 16:6 där det står att Gud skall rädda dig trots att du ligger i ditt eget blod. Detta bibelord, som för Christian var ett Guds tilltal, gav dock bara tillfällig sinnesfrid.⁶⁵

Den avgörande dagen för Christian var på allhelgonadagen 1764. Under predikan blev hans hjärtas osaliga tillstånd uppenbart för honom och han bad i tårar Gud om Nåd och förlåtelse. Han beskriver följande händelse så här: "Slutligen kom den angenäma tid, salighetens dag, på hvilken Herren ville uppenbara och förherrliga sig för min själ".⁶⁶ Han beskriver i samband med detta hur även hans vän blev uppväckt. Vilket innebär att Christian själv hänvisar sin uppväckelse till denna händelse. Trots denna erfarenhet upplevde han ingen långvarig frid. Vid två tillfällen hänvisar han till synen av Jesu kors, men det är svårt att förklara kopplingen däremellan. Det kan vara så att han talar om samma tillfälle men väljer att beskriva händelsen ena gången och andra gången hänvisar han enbart tillbaka till föregående ställe. Han säger i alla fall på femte sidan att han inte trodde att han kunde motstå sitt eget fördärv men att "en blick på Jesu kors förstörde syndens makt så, att jag ej mer behöfde tjena den".⁶⁷ Därefter fick han återigen sitt osaliga tillstånd tydligt uppenbarat för sig. När han vid detta tillfälle låg på knä i sin ensamhet och bad Gud om förlåtelse skedde följande:

han trädde i sin lidandes bild så nära för mitt hjerta att jag tyckte mig se honom kroppsligt, och höra de orden: "Dina synder äro dig förlåtna; du är min, i mina händer hafver jag teknat dig."⁶⁸

Han förklarar han att inte med ord kunde beskriva vad som skedde i hans hjärta vid detta tillfälle men att han efteråt kände sig pånyttfödd. Efter denna händelse beskriver han aldrig mer någon oro eller ångest över sitt hjärtas tillstånd. Istället talar han om en himmelsk gång, och saliga tider.⁶⁹

När han blev medlem i en brödraförsamling i Holland och firade nattvard i den beskriver han hur han kännbart blev varse Jesu döds kraft. Vid ett senare tillfälle kommer han återigen bli tveksam på sin frälsning, men denna gång på grundval av omständigheter i livet. Han beskriver hur han 1793, efter att ha lett församlingen i Stockholm under flera år, upplevde

---

⁶⁵ Christian Malmströms livslopp, 3 – 4.

⁶⁶ Christian Malmströms livslopp, 4.

⁶⁷ Christian Malmströms livslopp, 5.

⁶⁸ Christian Malmströms livslopp, 6.

⁶⁹ Christian Malmströms livslopp, 4 – 7.

sin tunga som bunden då han skulle tala om Jesus. Detta fick honom att tvivla på sin frälsning men han beskriver kort hur frälsaren skänkte honom tröst vilket på nytt gav honom frid.⁷⁰

2.5 Johan Holmbergs livslopp 1743 – 1785

Johan beskriver sin pappa som ett troget vittne till Jesus, det är oklart om vad han lägger i det uttrycket. Efter att hans pappa gått bort samma år som Johan föddes blev han efter tre år överlämnad till en annan familj för att få möjligheten till en bra uppväxt. Trots att han beskriver hur hans fosterföräldrar ”sorgfälligt uppfostrade mig för frälsaren”⁷¹ och dessutom gav honom en egen lärare som undervisade honom i den kristna tron och tyska, så började han tidigt leva ett liv som inte behagade hans fosterföräldrar. Han beskriver hur han genom dåligt sällskap började leva ett utsvävande liv.⁷² Han fortsatte dock att gå i kyrkan, och med tiden fick han, som han beskriver det, många besök av den helige Anden. Under denna tid var det ofta som han vid nattvarden grät över sina synder och bad Gud om barmhärtighet. Synden gjorde sig dock ständigt närvarande hos honom.⁷³

Tillslut träffade han en kvinna som han kunde berätta om sin inre kamp för. Hon hänvisade honom till herrnhutarna i Stockholm, där han också gick med i församlingen. Efter flera år då han varit med herrnhutarna i Stockholm blev hans djupa förärv tydligt för honom och han ansåg sig sakna ”den samma öppenhet och den dyra blods nåden”.⁷⁴ Först år 1783 upplevde han att Gud skänkte honom en djupare insikt i Jesu sår djup. Mer än så beskriver Johan inte sina gudsupplevelser. Återigen står vi med frågan om detta var något han såg, upplevde eller bara kom att förstå. Hur det än var så kom han efter insikten 1783 att anse sig ”helt och hållet i hans Blod rentvagen och rättfärdig gjord.”⁷⁵ och han avslutar sitt livslopp med att tala om kärleken till Jesu sår och genomborrade fötter.⁷⁶

2.6 Andreas Warnkes livslopp 1767 - 1864

Andreas växte upp med föräldrar som båda hörde till herrnhutarna. Vid tio års ålder blev han skickad till Christiansfeld där han blev satt på en av herrnhutarnas pensionsanstalter, vilket

---

⁷⁰ Christian Malmströms livslopp, 7, 10.

⁷¹ Johan Holmbergs livslopp, 1. Hämtad 2019-03-28. <http://moravianlives.org/memoirs/Johan-Christopfer-Holberg/>

⁷² Johan Holmbergs livslopp, 1 – 2.

⁷³ Johan Holmbergs livslopp, 3 – 4.

⁷⁴ Johan Holmbergs livslopp, 5 – 6.

⁷⁵ Johan Holmbergs livslopp, 7.

⁷⁶ Johan Holmbergs livslopp, 5 – 7.

var som en internatskola för herrnhutiska barn, för att utbildas och uppfostras. Vid ung ålder fick han flera epilepsiliknande anfall till den grad att det inte gick en natt utan att han vaknade på grund utav anfallen. Till slut blev han så pass trött på det hela att han la sig på knä och bad om Guds hjälp. Efter den stunden upplevde han aldrig mer ett anfall. Genom detta, enligt honom, tydliga bönesvar hade han alltid en stor tilltro till bönens kraft.⁷⁷

Efter att länge ha väntat att bli upptagen i församlingen, fick Andreas år 1783 tillslut ta emot nattvarden tillsammans med församlingen. Det kom dock att bli en besvikelse för honom då han inte fick erfara "den kännbara åtnjutelse deraf, som jag hade föreställt mig".⁷⁸ Därefter kom han att tvivla på sin salighet och han säger själv att han strävade efter en visshet om sin frälsning. Han fortsätter med att beskriva hur han förväntade sig "utomordentliga känslor och försäkringar om förlåtelsen af mina synder."⁷⁹ Han vågade inte berätta om denna besvikelse för någon, därför att han var rädd att sanningen inte skulle stämma överens med vad han tidigare bekänt. Han bodde dock kvar hos herrnhutarna trots att han vid ett tillfälle var nära på att lämna dem. Han började arbeta som lärare på gosse-anstalten, internatskolan för pojkar i Christiansfeld, och beskriver sin kärlek för barnen. Han poängterar däremot att han inte älskade dem som han borde göra, eftersom hans eget hjärta inte var fullt av Guds kärlek.⁸⁰

Utan att på något sätt berätta om en vändpunkt från tidigare besvikelser, fortsätter han att tjäna inom brödraskapet. Han flyttade från Christiansfeld till Gnadau, till Moskva, till Köpenhamn till Stockholm för att jobba som föreståndare för församlingarna där.⁸¹ Under sin långa livsberättelse återger han vid flera gånger hur Gud har beskyddat honom, kallat och lett honom. Men inte förrän i slutet återkopplar han till den inre process som han beskrev i början av livsloppet. Han beskriver då att han med flit utelämnat denna del av hans livsberättelse.

Fastän jag inför människors ögon har fört ett oklandrig wandel, äfwen i mina yngre år, så måste jag likväl bekänna, att intet menniskahjertat kan wara mera benäget till det onda, än mitt.⁸²

---

⁷⁷ Andreas Warnkes livslopp, 2 – 4. Hämtad 2019-03-28. <http://moravianlives.org/memoirs/Andreas-Warnke/>

⁷⁸ Andreas Warnkes livslopp, 5.

⁷⁹ Andreas Warnkes livslopp, 6.

⁸⁰ Andreas Warnkes livslopp, 5, 6, 8.

⁸¹ Andreas Warnkes livslopp, 9, 10, 15, 20.

⁸² Andreas Warnkes livslopp, 30.

Samtidigt som han beklagar sig över sitt hjärtas tillstånd, och bristande längtan efter salighet, så talar han om Guds goda barmhärtighet och nåd. Han tvivlar inte heller på att han är ett Guds barn, men han betonar att han aldrig uppnått den andliga mognad som han borde ha gjort, och att han ofta provat Guds tålmod.⁸³

Han beskriver alltså aldrig en sådan gudsupplevelse som han längtade efter, och denna besvikelse tycks ha följt honom genom livet även om den aldrig hindrat honom från att tjäna som pastor i flera olika församlingar. Han säger bland annat:

ja har väl ofta welat ursäkt mig dermed, att det har fattats mig mycket på gåfvor till underhållning i andeliga ting, men om mitt hjerta städse hade hvarit uppfylld af Jesu kärlek, så hade wäl de bristande gåfvorna hafvit blifwit mig skänkta, i synnerhet om jag med mera angelägenhet hade bedit derom.⁸⁴

3 Diskussion

I flera av de olika livsloppen hänvisas det till olika präster, i vissa fall benämns de som väckta och i andra fall sägs det ingenting om deras tradition. Flera av dem beskriver även hur de fått undervisning i kristen tro eller teologi av lärda personer eller präster. Det visar enligt min förståelse att de personer, vars livslopp jag har studerat, befann sig i en tid som var påverkad av alla tre traditioner, ortodoxin, pietismen och herrnhutismen. Flera av de olika livsloppen talar om vissa personer så som väckta samtidigt som andra antyds inte vara det. Hos till exempel Christian Malmström och Johan Sandqvist ser vi hur de evangeliserar genom att förkunna om Jesus för andra. Det är anmärkningsvärt då vi kan utgå ifrån att de allra flesta gick i kyrkan på söndagar då det var det naturliga i den tidens samhälle i den delen av världen. De flesta var troligtvis välbekanta med den kristna tron och ansåg sig vara kristna. Det visar oss att de, vars livslopp jag har läst, gjorde skillnad på så kallade väckta och de som inte var väckta. Det anmärks i Johan Sandqvists livslopp att han hånades av sina gamla vänner för sitt nya fromhetsliv. Det antyder att hans levnadssätt skiljde sig ifrån deras och troligtvis även från de flesta andras. I sann pietistisk anda hade hans liv förändrats i och med hans gudsupplevelse, och människor runt omkring tycktes lägga märke till det. De som hånade honom bör ha haft en förståelse för hur den lutherska rättfärdiggörelseläran

---

⁸³ Andreas Warnkes livslopp, 29 – 33.

⁸⁴ Andreas Warnkes livslopp, 32.

fungerade, men enligt den bild som ges av texten påverkade det inte deras livsstil. Där kan vi få en förståelse av den kritik som riktats mot ortodoxin ifrån pietistiskt håll.

Ortodoxin ville genom den forensiska frälsningsläran lägga avgörandet kring en persons frälsning utanför henne själv. Det skulle inte bero på någon faktor hos människan, utan helt och hållet på Guds nåd och Jesu offer på korset. Herrnhutarna lägger minst sagt vikten vid vad Jesus gjorde på korset. Vad vi däremot kan läsa ut ur livsloppen är att den personliga upplevelsen av Guds kärlek, nåd och upprättelse tycks ha varit helt avgörande för deras frälsningsvisshet. Den betoning som von Zinzendorf lade på att individen skulle erfara den korsfäste Frälsaren, mellan åren 1743 – 1750 tycks ha varit tongivande för den herrnhutiska rörelsen även efter 1750. Jag skulle nämligen säga att det i flera av livsloppen framträder, vad jag skulle kalla, en teologi som menar att en sådan erfarenhet är frälsningsavgörande. Flera av dem beskriver hur de upplevt den helige Ande, eller beskriver Guds frid och närhet, men de är ändå oroliga över sin salighet/frälsning fram till dess att de får en uppenbarelse kring Jesu sår eller korsfästelse.

Thomas Langballe beskriver hur han fick kraftiga bevis av den helige Ande, att denne verkade i honom och en kväll påstår han att han upplever det som att bli född på nytt. Trots detta blir han ängslig och orolig och funderar på om han verkligen är frälst. Det tycks inte vara en fråga om tro på Gud i dennes fall utan snarare en inre ovisshet om sin egen frälsning. Den bilden går varken hand i hand med ortodoxins betoning på individens tro, eller pietismens syn på en avgörande upplevelse då personen upplever sig som pånyttfödd. Ännu tydligare ser vi detta hos Andreas Warnke. Vid ung ålder tror han sig bli helad från en epilepsiliknande sjukdom och har därefter en stark tro på Gud. När den, av honom, särskilda spirituella upplevelsen som han förväntade sig vid mottagandet av sin första nattvard uteblev, så blev han orolig över sin salighet. I hans fall beskrivs det aldrig att han får någon personlig uppenbarelse, trots att han arbetat inom brödrakyrkan hela sitt vuxna liv. Det verkar som att han ändå har en tro på sin frälsning i slutet av livet, men han skiljer sig från de övriga genom en tydlig överbetoning av sitt inres djupa förfall och tillkortakommande. Hos Warnke kan jag tycka mig en blandning av ortodoxin och herrnhutismen. Det är tydligt att han längtade efter en erfarenhet likt de som herrnhutismen förespråkade. Men när den inte infann sig tycks han ändå anse sig vara frälst av nåd, genom tron på Frälsaren.

Christian Gälher beskriver hur han svarar ja på att bli salig genom Kristus och blir därför tillsagd att se sig själv som pånyttfödd. Han beskriver därefter hur han är i ett saligt förhållande med Frälsaren. Men efter att ha slutit sig till herrnhutarna beskriver han hur det är efter en specifik upplevelse, som han nu är övertygad om att alla kommer anse honom som ett Guds barn. Det tycks därför vara så att von Zinzendorfs betoning på den subjektiva upplevelsen blivit normen inom herrnhutismen i stort. Denna erfarenhet tycks behöva infinna sig för att man ska räknas som salig, frälst. Upplevelsen tycks i de flesta fallen ha specifikt med uppenbarelsen av Jesus så som korsfäst att göra, med fokus på hans blod och sår.

För de herrnhutare jag läst om tycks alltså den konkreta erfarenheten av Gud vara avgörande, inte för deras tro specifikt utan för vissheten om deras personliga salighet. Förutom i möjligtvis Andreas Warnkes fall så tycks deras tillit till den personliga saligheten aldrig ligga på en rationell nivå, utan istället baseras den på en känslomässig subjektiv upplevelse. Vi ser till exempel i både Warnkes, Gälhers och Langballes fall att denna uteblivna erfarenhet leder till ångest och orolighet i deras liv. Det blir även tydligt hur flera av dessa personer, vars livslopp jag har läst, strävar efter att få uppleva en specifik upplevelse. Hos Warnke och Langballe och Sandqvist blir denna strävan extra tydlig, då de beskriver en ängslan då de ber om att få uppleva något. I både Langballe och Sandqvist fall är det specifikt att få se Kristus så som korsfäst.

Alla av dem utom Warnke beskriver dock en väldig glädje, salighet och frid efter dessa upplevelser. En visshet och förtröstan på deras frälsning och nära personliga relation till frälsaren som förvandlar hela deras liv. Flera av dem använder det klassiska uttrycket att det är som att bli född på nytt. Denna erfarenhet, sann eller ej, påverkar tydligt hur de ser och lever sina liv. För Langballe blir hans upplevelse en brygga i livsloppet till det liv som han kommer leva i mission i Sydamerika. I Sandqvists livslopp beskrivs det hur han efter sin upplevelse hånades av sina gamla vänner för sin nya levnadsstil, men att detta inte berörde honom. När han talar med både sin familj och sin gamla vän Bengt så hänvisar han till sin egen erfarenhet av Guds barmhärtighet och uppmanar dem att bli frälsta. Malmström talade mycket om sin oro och ängslighet, men efter att ha upplevt sig bli född på nytt talar han aldrig om det igen, utan har en helt ny syn på livet. Så dessa upplevelser tycks i alla fallen ha en väldigt positiv inverkan på individernas liv, där de beskriver ett skifte från

orolighet till frid, ångest till glädje och i alla dessa fall även en överlåtelse till det kristna livet. Det ska poängteras att herrnhutarna var en väldigt missionärssändande rörelse, vilket vi tydligt ser i dessa livslopp. Langballe levde många år i Sydamerika och Warnke flytta mellan Danmark, Ryssland och Sverige. Detta faktum visar på många av medlemmarnas konkreta överlåtelse, både till herrnhutismen, missionen och till Gud.

4 Slutsatser

Utifrån de frågor som jag har ställt till de herrnhutiska livsloppen har jag landat i följande slutsatser. I alla utom ett av livsloppen så har den subjektiva erfarenheten varit den avgörande faktorn och det inre beviset hos individen att de är frälsta. Livsloppen beskriver flera olika variationer av subjektiva gudsupplevelser vilka alla värderades högt av personerna. Den mest centrala upplevelsen och den som också värderas högst av dem, är insikten i Jesu sår och lidande. Hur denna insikt gavs åt personerna skiljer sig åt, de flesta beskriver någon form av syn som visade dem Jesus och hans sår. Det finns dock också de exempel som tycks peka på att insikten av dess betydelse bara landat i deras hjärta när de exempelvis läste om dem i olika trosuppbyggande böcker.

Jag har också kommit fram till att den insikten, utifrån den subjektiva upplevelsen, i alla av fallen ledde till att personen gick ifrån oro till frid och glädje i sitt hjärta. Erfarenheten väcker även en överlåtelse till Kristus hos personen som inte fullt ut funnits där innan. I alla livslopp förutom hos Gälher ser jag en tydlig oro över deras frälsningsvisshet innan erfarenheten infunnit sig. Eftersom tradition tycks ha betonat erfarenhetens avgörande funktion skapar detta en rädsla, oro och ångest hos individerna innan de fått erfara en sådan upplevelse. Detta blir extra tydligt i Warnkes livslopp. De kanske inte själva skulle beskriva det som en negativ effekt av traditionen, men jag ser i deras berättelser att deras välmående under perioder påverkas negativt, på grund utav en press från traditionen att uppleva något de själva inte är kapabla att mana fram. I Warnkes liv tycks denna press ha följt honom genom livet vilket också gör att han i slutet av sitt liv känner att något har saknats honom.

Med dessa frågor besvarade kan jag se att de individer, vars livslopp jag har granskat, strävar efter att få en religiös upplevelse. Förväntan på denna upplevelse är formad av traditionen de befinner sig i och det skapar en press på individen, som i nästan alla fall leder till någon period av oro och ångest. Samtidigt skulle de nog säga att den upplevelse de till slut fick

erfara var ovärderlig. I och med detta tycker jag att jag har uppnått mitt syfte med uppsatsen då jag nu har en större förståelse för hur en subjektiv religiös upplevelse värderades inom den herrnhutiska rörelsen.

Käll och litteraturförteckning:

Källor

Livsloppen är alla hämtade ifrån <http://moravianlives.org/> och nedanför finns en direktlänk till varje persons livslopp.

Länkar till livsloppen:

Gälher, Christian: <http://moravianlives.org/memoirs/Christian-Gaehler/> Hämtad 2019-02-12. Originaltexten finns i det herrnhutiska arkivet i Herrnhut, Tyskland, och har referensnumret: NadB.1825.I.474-479 .

Holmberg, Johan: <http://moravianlives.org/memoirs/Johan-Christopfer-Holberg/> Hämtad 2019-03-28. Hans livslopp saknar arkivinformation på hemsidan.

Langballe, Thomas: <http://moravianlives.org/memoirs/thomas-langballe/> Hämtad 2019-02-13. Originaltexten finns i det herrnhutiska arkivet i Herrnhut, Tyskland, och har referensnumret: R.22.144.64 .

Malmström, Christian: <http://moravianlives.org/memoirs/Christian-Malmstroem/> Hämtad 2019-03-6. Originaltexten finns i det herrnhutiska arkivet i Herrnhut, Tyskland, och har referensnumret: R.22.38.09 .

Sandqvist, Johan: <http://moravianlives.org/?s=Johan+sandqvist> Hämtad 2019-02-16. Hans livslopp saknar arkivinformation på hemsidan.

Warnke, Andreas: <http://moravianlives.org/memoirs/Andreas-Warnke/> Hämtad 2019-03-28. Originaltexten finns i det herrnhutiska arkivet i Herrnhut, Tyskland, och har referensnumret: R.22.52.75 .

Litteratur

Ahlberger, Christer, and Per von Wachenfeldt red. *Moravian Memoirs : Pillars of an Invisible Church* (Totem, Artos, 2017).

Funda, Otakar A., Meyer, Dietrich, Bizer, Christoph, Freundt, Albert H. Jr., and Wessel, Carola. "Bohemian and Moravian Brethren", ur *Religion Past and Present*. hämtad 2019-04-29. doi: http://dx.doi.org/10.1163/1877-5888_rpp_COM_02429 först publicerad online: 2011.

Första tryckta upplagan: ISBN: 9789004146662, 2006-2013.

Gritsch, Eric W., "Lutheranism" ur *The Encyclopedia of Religion*, volym 9, red. Mircea Eliade (New York, Macmillan Publishing Company, 1987).

Hutton, Joseph E., *A History of the Moravian Church* (Project Gutenberg, 2000, senaste uppdatering: 4 februari, 2013), hämtad 2019-04-29.

Kakkuri, Teemu, "Pietism in Northern Europe, the Descendants of", ur *Encyclopedia of Martin Luther and the Reformation*, Volym 2: M – Z, Övers. Rupert Moreton, red. Mark A. Lamport, (Maryland, The Rowman & Littlefield Publishing group, 2017).

Shantz, Douglas H., *An Introduction to German Pietism* (Baltimore, The John Hopkins University press, 2013).

Stoeffler, F. Ernest, *German Pietism During the Eighteenth Century* (Leiden, E.J. Brill, 1973).

Stoeffler, F. Ernest, "Pietism" ur *The Encyclopedia of Religion*, volym 11, red. Mircea Eliade (New York, Macmillan Publishing Company, 1987).

Ojala, Robert, *Nåden och gåvan i Philipp Melanchthons rättfärdiggörelselära 1521 - 1535* (Åbo, Åbo Akademis förlag, 2015).

van Asselt, W.J. "Scholasticism Protestant and Catholic: Medieval Sources and Methods in Seventeenth Century Reformed Thought." ur *Religious Identity and the Problem of Historical Foundation* red. Judith Frishman, Willemien Otten och Gerard Rouwhorst, (Leiden, Brill, 2004), Tillgång via: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/23075> .

Zahl, Simeon "Experience." ur *The Oxford Handbook of Nineteenth-Century Christian Thought*, red. Joel D. S. Rasmussen et al. (Oxford University Press, 2019-12-22.) accessed 2019-05-13, <https://www-oxfordhandbooks-com.ezproxy.ub.gu.se/view/10.1093/oxfordhb/9780198718406.001.0001/oxfordhb-9780198718406-e-39>.

Zahl, Simeon "Revisiting 'the Nature of Protestantism': Justification by Faith Five Hundred Years On." *New Blackfriars* 99, nr. 1080 (2018), 139. DOI:10.1111/nbfr.12347 .

